

Kari Kopra
Neppersin huoltokodin johtaja 31.12.2008 saakka,
Mielenterveys- ja päihdepalvelujen asiantuntija 1.1.2009 alkaen, Espoon
kaupunki,
kari.kopra@espoo.fi

MITÄ EVÄITÄ KOULUTUS ANTAA EETTISELLE OSAAMISELLE TYÖELÄMÄSSÄ?

1. Johdanto

Alkuun on perusteltua kuvata lyhyesti kuka minä olen. Tämä sen vuoksi, että itse koen eettisen ja moraalisen ajattelun rakentuvan pitkälti oman elämän kokemuksista ja havainnoistani. Koulutuksen ja tietoisuuden kautta pystymme paremmin tarkastelemaan ja tarvittaessa muuttamaan omaa eettistä ajattelua ja toimintaamme. Työhistoriani sosiaalialan työstä alkaa 1990-luvun alkupuolelta, jolloin pääsin nuoriso-ohjaajan tehtäviin ilman alan ammatillista koulutusta. Minun tapauksessa ihmissuhdetyö vei heti mennessään. 90-luvun alkupuolella työnantajat alkoivat enenevässä määrin vaatia ammatillista pohjakoulutusta ja tämä patisti myös minut vuonna 1996 lähihoitaja-opiskelijaksi. Opiskeluajan tein hoitajan ja hoitoapulaisen sijaisuuksia kehitysvammalaitoksessa. Tämä työaika oli oman eettisen ajattelun jäsentymisen ja tarkastelun kannalta merkittävää aikaa. Lähihoitajaksi valmistumisen myötä siirryin töihin päihdehuollon pariin Espoon kaupungille. Alkuun toimin Neppersin huoltokodissa 4-5 vuotta ohjaajan tehtävissä jona aikana suoritin työn ohessa sosionomiopinnot. Valmistumiseni sosionomiksi ajoittui hyvään ajanjaksoon, sillä huoltokodin johtaja jäi eläkkeelle samoihin aikoihin ja tämä mahdollisti hakeutumiseni johtajan virkaan. Työni Neppersin huoltokodin johtajana on ollut toinen merkittävä ajanjakso, jolloin olen joutunut vaikeiden ja haastavien eettisten pohdintojen kanssa tekemiseen. Näihin pohdintoihin tuli myös lisää ulottuvuuksia ja näkökulmia opiskelun myötä, kun jatkoin opiskelua sosionomin ylempään ammattikorkeakoulututkintoon, josta valmistuin keväällä 2008.

2. Mitä eettinen herkkyys ammatillisessa toiminnassa on ja millä eväillä siellä taiteillaan?

Tarkastelen kysymystä oman kokemuksen kautta esimerkkejä hyödyntäen pyrkien samalla peilaamaan niitä niihin eväisiin, joita koulutuksista olen saanut. Palaan nyt aikaan, jolloin työskentelin kehitysvammaisten parissa. Tuo aika oli merkittävä työn vaativuuden vuoksi. Keskeinen asia oli joidenkin asukkaiden kykenemättömyys selkeään vuorovaikutukseen ja asioiden ilmaisemiseen. Omalla kohdallani tuo osaamattomuus kohdata puhumattomia ja vaikeasti ymmärrettäviä asiakkaita johti haasteelliseen arvojen tarkasteluun ja isojen moraalisten kysymyksien pariin. Omat arvoni ja ammatilliset arvot,

joita aikaisemmin pidin kohtuullisen selkeinä ja muuttumattomina, muuttuivatkin pelkistä sanoista toimintaa ohjaaviksi lähtökohdiksi. Perhekeskeisyys ja lähimmäisenrakkautta arvoina joutuvat ristiriitojen valtaan, sillä nuo arvot olivat hyvin merkityksellisiä itselleni. Kuitenkin tarkastellessani niitä työyhteisön näkökulmasta, huomasin, etteivät ne itse asiassa ohjanneet omaa käyttäytymistäni ja toimiani elämässäni juurikaan.

Toinen tärkeä arvoihin liittyvä kriisi oli itsemääräämisoikeuteen liittyvä kysymys. Itselleni kenties jäsentynein toimintaa ohjaava arvo on ollut ihmisen itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen. Tämä osoittautui haasteelliseksi ja jäi jopa osin toteutumatta kehitysvammaisten parissa työskennellessä. Asiakas, joka ei voinut selkeästi ilmaista, mitä halusi, joutui usein työntekijän tulkinnan armoille ja vallan käytön kohteeksi. Uskon, että usein tämä johti parhaaseen mahdolliseen tulokseen, mutta toisinkin kävi. Tuossa elämäntilanteessa ja lähihoitajaopiskelujen vaiheessa koin, että en koulutuksen kautta ollut saanut riittävästi eväitä oman eettisen toiminnan tueksi. Kyky puuttua ja ottaa omat havainnot tai tuntemukset puheeksi työryhmässä olivat vajavaiset. Raskainta oli havaita eettisesti ja moraalisesti arveluttavia toimintatapoja ja yksittäisiä tilanteita, joita toisinaan syntyi. Joissakin näistä tilanteissa työntekijän oma käytös, joko tietoinen tai tiedostamaton, johti asiakkaan rankaisemiseen ja eristämiseen. Uskon kokemusteni myötä, ettei keikkatyöläisenä ole kovinkaan helppoa puuttua moraalittomaan toimintaan, ja toisaalta taas keikkatyön luonteen mukaisesti tulee ajateltua, ettei asia kuulukaan minulle. Tämä näkökulma nousee eettisissä pohdinnoissa keskeiseksi. Kenen vastuulla on tai tulisi olla viime kädessä asioihin ja tilanteisiin puuttuminen, jos työyhteisössä havaitaan eettisesti arveluttavia toimintatapoja tai asiakkaan kohtelua?

Opiskelun tulisi antaa valmiudet tarkastella omaa toimintaa ja sen perusteita laajemmassa ja tietoisessa merkityksessä. Aloitettuani työn päihdehuollossa huomasin nopeasti, että yksi keskeinen tehtäväni on toimia heikoimmassa asemassa olevien ihmisten puolestapuhujana. Tämän roolin jäsentäminen helpottui huomattavasti sosionomiopintojeni myötä, kun sain sieltä raamit ja nimet monille asioille. Näistä keskeisiksi nousi huolenpidon ja oikeudenmukaisuuden etiikka asiakastyössä. Koulutuksen haaste ei mielestäni ole teoretiedon jakaminen ja sen ymmärtäminen, vaan eettisen ajattelun syventäminen ja sen muuttaminen toiminnaksi. Koen koulutuksen suurimmaksi haasteeksi opiskelijoiden eettisen toimeenpanotaidon tukemisen. Tämä nousee esiin tarkastellessani esimerkiksi oikeudenmukaisuuden etiikkaa, jonka perustana on tasavertainen kohtelu kaikkia kohtaan. Työssäni toimiessani ohjaajana päihdehuollon laitoksessa, jouduin jatkuvasti tekemään asiakkaan elämään vaikuttavia päätöksiä nopeasti ja yksilöllisyyden huomioiden. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, ettemme voi kohdella kaikkia asiakkaita tasavertaisesti. Tilanteiden ainutlaatuisuus ja meidän inhimillisyytemme tekee tilanteista vaikeita, sillä kykenemättömyys toimia aina samanlaista ajattelua soveltaen ei ole mahdollista tai järkevää, Tämä saattaa myös vaikuttaa uskallukseen toteuttaa eettistä toimeenpanotaitoa. Jos lisäksi työryhmä ja toiset asiakkaat arvostelevat toimintaa sanoen, ettei sinulla taaskaan ollut selkärankaa toimia "oikein", voi seurauksena olla välinpitämättömyys ja haluttomuus ratkoa tilanteita tai puuttua niihin. Käytännön esimerkki:

Neppersin huoltokodin alue on päihteetön ympäristö ja asiakkaiden tulisi olla täysin selvin päin, jotta he voivat olla siellä ja jäädä alueelle. Kuitenkaan näin ei aina toimita, sillä joka kerta tilanne arvioidaan kyseessä olevan asiakas ja hänen kuntoutumisensa sekä hänen yksilöllisyytensä huomioiden. Asian päättämiseen liittyvät aika, paikka, henkilöt yms., eli hyvin suuri määrä informaatiota ja tilanneanalyysia. Tämä yksilöllisyyden kunnioittaminen ja poikkeavien päätöksiä tekeminen liittyvät huolenpidon etiikkaan ja sen luonteeseen, jolla pyritään toisen ihmisen hyvinvoinnin edistämiseen. Asiakkaan yksilöllinen hyvä ja hyvinvoinnin tukeminen voi olla ristiriidassa yhteisön hyvän ja hyvinvoinnin kanssa. Tästä nousee tärkeä kysymys: Kumman hyvää pyritään tukemaan?

Sosiaali- ja terveysalalla työntekijät joutuvat usein vastaavanlaisiin tilanteisiin. Kuinka niissä sitten toimitaan, riippuu paljolti koulutuksen tuomasta osaamisesta ja ymmärryksestä sekä työkuultuurien historiallisesta viitekehystä. Mitä tiukemmat ja yksinkertaisemmat säännöt ja normit työkuultuurissa ovat ja mitä spesifimmät toimintatavat ovat, sitä vähemmän työntekijälle jää vaihtoehtoja toimia ristiriitaisesti. Tässä näkyy edelleen selkeästi sosiaalialan koulutuksen poikkeava luonne suhteessa terveydenhuollon koulutukseen. Sosiaalialan koulutuksessa ja työkuultuurissa olemme jatkuvasti erilaisten toimintamahdollisuuksien keskellä, jolloin keskeiseksi toimintatavan valinnan kriteeriksi tulee valita eettisesti ja moraalisesti parhaiten perusteltu vaihtoehto. Tähän sosiaalialan koulutus vastaa osin. Uskon eettisen toimeenpanotaidon vahvistumisen tapahtuvan parhaiten kokemuksen kautta. Kokemuksen kautta tapahtuva oppiminen yhdessä koulutuksesta saatujen oppien kanssa on varmin tie eettisen herkkyyden etsimisessä. Tämä vaatii kuitenkin sellaisen työroolin olemassaoloa ja omaksumista, johon liittyy selkeästi vastuuta ja päätöksentekoa. Omalta kohdaltani vastuun lisääntyminen tehtävien muuttuessa ohjaajasta johtajaksi oli huomattava ja aluksi jopa liiallinen. Johtajan rooli on usein yksinäinen ja raskas, kun vastuu ja eettinen päätöksenteko kasaantuvat viime kädessä omille harteille. Henkilöstö-, talous- ja strategisen johtaminen tulisi olla eettisesti kestävä ja perusteltua.

3. Kenelle kuuluu vastuu puuttua epäeettiseen toimintaan?

Esimies- ja johtamistehtävissä kaiken perustana on kyky toteuttaa eettistä toimeenpanotaitoa. Tässä tehtävässä on toimittava loogisesti asiat ja toimet perustellen. Kaikkien päätösten ja toiminnan taustalla tulisi olla oikeutus ja perusteet. Tämän oikeutuksen tulisi nousta lainsäädännöstä ja eettisistä perusteista. Johtamisen haasteena on aikaisemmin esille tuomani päätöksenteon vastuu. Siinä tehtävässä ei ole ketään, jonka selän taakse piiloutua ja näin välttää ikävien asioiden esiin tuominen. Tästä nousee esiin myös eettisen toiminnan keskeinen käytännöllinen ristiriita, eli kysymys henkilökohtaisesta vastuusta ja meidän kaikkien kyvyistä ja halukkuudesta toimia eettisesti oikein - odottamatta, että joku toinen tekee sen puolestamme. Selvännän tätä esimerkiksi. Opiskeluryhmässä, kuten kaikissa ryhmissä, tulisi jokaisella yksilöllä olla omien tavoitteiden lisäksi myös yhteisöllisiä ja ryhmää

tukevia tavoitteita. Usein opiskeluryhmissä jonkun yksilön omat tavoitteet ajavat ryhmän tavoitteiden ohi ja tämä näkyy itsekeskeisinä tekoina, jolloin muu ryhmä ei saa tarvitsemaansa tilaa ryhmän ja omien tavoitteiden toteuttamiselle. Kenen tehtävä on puuttua tällaisen opiskelijan toimiin? Opettajan? Yliopettajan? Muiden opiskelijoiden? Ryhmän? Pahimmillaan jokainen odottaa jonkun muun puuttuvan siihen ja näkee itsensä vastuuttomana. Tästä nousee tärkeä kysymys, onko joku asemansa kautta enemmän vastuussa eettisestä toimeenpanosta ja puuttumisesta. Oleellinen kysymys ei kuitenkaan ole se, kenellä on viime kädessä asemansa tuoma oikeutus ja velvollisuus päätöksentekoon, vaan siitä, kenen vastuulla on asioiden esiin tuominen yhteiseen tietoisuuteen. Toki yhteiskunnan tai organisaation hierarkia määrittää useimmiten, kuka viime kädessä on oikeutettu ja velvoitettu puuttumaan asiaan.

Edellä kuvattu esimerkki kuvastaa oman opiskeluni hetkiä opiskellessani sosionomin ylemmässä AMK- tutkinnossa. Se kuvaa osaltaan niitä hankaluuksia ja vaikeuksia, joita eettiseen herkkyyteen ja toimeenpanotaitoon liittyy. Vaikka meillä riittävä teorian tieto ja ymmärrys, niin siitä huolimatta meillä ei aina ole käytännössä kovin selkeitä kuvia, kuinka asiat tulisi ratkaista. Tämä epätietoisuus ja varmuus tekojen oikeellisuudesta ja jopa oikeutuksesta on hyvin haasteellinen ja vaikea asia. Toisinaan se voi vaikuttaa asioihin ja tilanteisiin niin, ettei niihin puututa riittävästi, jolloin mikään ei muutu. Haaste on usein se, uskalletaanko tehdä tarpeeksi isoja ja vaikeita päätöksiä ja seisoa tehtyjen päätöksiensä takana. Tietoisuus ei riitä, jos meillä ei ole välineitä. Tällä tarkoitan myös mahdollisuuksia ja oikeasti olemassa olevia vaihtoehtoja. Esimerkiksi työryhmässä on alainen, joka ei kykene työskentelemään sovittujen eettisten periaatteiden mukaisesti. Asiaan on puututtu keskustelujen ja koulutuksen avulla jo muutamia vuosia, mutta kaikesta huolimatta kyseinen työntekijä ei edelleenkään kykene sovittuihin työskentelytapoihin ja eettisten periaatteiden noudattamiseen. Johtajan tehtävänä on turvata asiakkaille oikeudenmukainen, inhimillinen ja ammatillinen kohtelu, joten tästä näkökulmasta kyseinen työntekijä pitäisi siirtää muihin tehtäviin tai irtisanoa nykyisestä työstään. Toisaalta johtajan tehtävä on myös huolehtia alaisistaan ja tukea heidän hyvinvointiaan ja jaksamistaan. Kyseisessä tilanteessa hankaluutena voi olla työntekijän irtisanominen ja sille riittävien perusteiden löytäminen, toisaalta taas tilanne ei voi entiselläänkään jatkua. Toimivien ja toteutettavissa olevien, hyvien ratkaisujen löytäminen voi olla hyvin vaikeaa.

Itselleni eettisiä ristiriitoja synnyttävät edellä kuvatun kaltaiset haasteelliset tilanteet, joihin ei tunnu löytyvän "parasta" mahdollista ratkaisua, joka riittävästi muuttaisi tilannetta. Itselleni ei riitä se, että teen parhaani, jos toiminta edelleenkin jatkuu eettisesti arveluttavalla tavalla tai siinä on oman moraalisen ajatteluni näkökulmasta ristiriitoja. Toisaalta oman kasvuni kannalta oleellista on tunnistaa myös oman inhimillisyyden rajat. Meidän kaikkien tulisi tämä muistaa ja ottaa se huomioon ja puheeksi varsinkin koulutuksessa.